

Швець О. В.,

викладач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВСТАНОВЛЕННЯ ТИПОЛОГІЇ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті висвітлено результати дослідження, спрямованого на використання поліпарадигмального підходу для встановлення типології номінативних речень в англійській, французькій і українській мовах. Поєднання когнітивного, структурно-семантичного та прагматичного підходів під час вивчення номінативних речень зіставлюваних мов уможливило їх класифікацію за типами. Моделювання структури синтаксичного концепту дозволило виокремити 6 типів синтаксичних концептів, за якими вербалізуються номінативні речення. На структурно-семантичному та прагматичному рівнях номінативні речення скласифіковано за структурними, семантичними та прагматичними типами.

Ключові слова: поліпарадигмальний підхід, номінативне речення, синтаксичний концепт, структурна модель, семантична схема, прагматичний тип.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасної лінгвістики є багатоаспектне дослідження одиниць синтаксису та речення як його основної одиниці, що пов'язане зі стрімким зростанням досліджень різних аспектів пізнавальної діяльності людини, результати якої відображаються різними типами речень, зокрема номінативними реченнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку лінгвістики номінативні речення досліджують у *структурно-семантичному* (J.M. Feist, F. Lefevre, M. Кетєнчєв), *структурно-функціональному* (І. Сушинська, З. Коржак, С. Schroeder), *текстовітному* (С. Нікіфорова, О. Мокроусова), *комунікативно-прагматичному* (J.B. Callender) та *перекладознавчому* (З. Коцюба) ракурсах.

Незважаючи на наявність праць, присвячених окремим аспектам дослідження номінативних речень, відсутні ґрунтовні розвідки, зорієнтовані на їх вивчення не лише з позицій традиційного структурно-семантичного синтаксису, а й з урахуванням досягнень когнітології, прагматики та функціональної лінгвістики, що відображає актуальність та поліпарадигмальний характер пропонованої статті.

Метою статті є виявлення сучасних підходів, що сприятимуть встановленню типології номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Номінативне речення визначають як граматичну одиницю синтаксису, утворену за спеціальним граматичним зразком, наділену мовними значеннями, формальними характеристиками, інтонаційною оформленістю та здатністю до змінювання, призначену для вираження факту існування, наявності об'єкта, характерного для ситуації мовлення.

Сьогодні відомими підходами до вивчення речення як одиниці синтаксису є когнітивний, структурно-семантичний та прагматичний. На нашу думку, поєднання цих підходів у процесі встановлення типології номінативних речень англійської,

французької та української мов дасть змогу глибше пізнати синтаксичну будову цих мов загалом, специфіку відображення дійсності у свідомості носіїв зіставлюваних мов за допомогою номінативних речень і особливості їх функціонування в процесі комунікації зокрема.

Дослідження речення в когнітивному аспекті дозволили встановити, що структурування і представлення знань засобами, закріпленими за синтаксичною системою мови, пов'язане із процесами мислення і взаємодії когнітивних та мовних структур. Співвіднесення речення з пізнавальною та когнітивною діяльністю людини пов'язане з виокремленням синтаксичного концепту – типової пропозиції, зафіксованої конкретною схемою простого речення [1], «максимально абстрагованих компонентів смислу, що концентрують у структурованому вигляді знання про світ та мову і спроектовані на їх репрезентацію в пропозиційній формі» [2, с. 278]. Синтаксичний концепт є інформацією про тип ситуації (сукупності предметів і відношень, що їх пов'язують), вираженою структурною схемою речення, і представленою у вигляді типової пропозиції (структурованої сукупності смислів), до якої мислення людини відносить фрагмент дійсності, що спостерігається нею, як зазначає С. Кузьміна [3, с. 90].

Визначення пропозиції як особливої оперативної одиниці свідомості або специфічної одиниці збереження та репрезентації знань у мозку людини, ментальної структури, відображення деякої ситуації та типів відношення у ній, узагальнених й організованих у нашій свідомості [4, с. 84] уможливило її опис за ментальними схемами (чисто смисловим концептуальним набором компонентів), які відображають певний тип ситуації – один із виділених свідомістю людини класів відношень, на позначення якого в мові вироблена конкретна структурна модель речення.

Ментальні схеми речень є абстракцією, відволіканням від множинності конкретних висловлювань, що реалізуються в мовленні і повідомляють про конкретні ситуації. Вони несуть у собі інформацію про тип ситуації, до якого можна звести різноманітні обставини, описані конкретними висловлюваннями. Отже, речення має загальні властивості мовного знака, що полягають у його здатності «вказувати на конкретний денотат і одночасно на його узагальнений образ у вигляді «пучка» уявлень» [5, с. 68].

Зважаючи на репрезентованість номінативних речень у свідомості індивіда у вигляді ментальних схем – механізму та результату категоризації дійсності людиною, ми вдалися до використання поняття синтаксичного концепту, що дозволило реконструювати пропозиційний зміст, втілений у номінативних реченнях, змодельованих за ментальними схемами – формами збереження інформації у свідомості людини, та проаналізувати типи синтаксичних концептів, репрезентованих номінатив-

ними реченнями англійської, французької та української мов, а також їхню динаміку та способи вербалізації.

Змодельовавши структуру синтаксичного концепту, репрезентованого номінативними реченнями, ми виокремили 6 типів синтаксичних концептів, що є універсальними для досліджуваних мов і моделюють інформацію онтологічного плану про об'єкти (БУТТЯ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО ІСНУЄ]; ВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТОМ [ХТО / ЩО НАЛЕЖИТЬ КОМУ]; НЕБУТТЯ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО НЕ ІСНУЄ]); їхні властивості (БУТТЯ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТА [ХТО / ЩО Є ЯКИМ]); просторову та часову віднесеність об'єктів (БУТТЯ ОБ'ЄКТА В ПРОСТОРИ АБО ЧАСІ [ХТО / ЩО ІСНУЄ ДЕ АБО КОЛИ]); стан об'єктів (БУТТЯ СТАНУ ОБ'ЄКТА ТА СТАНУ ПРИРОДИ [ХТО / ЩО ПЕРЕБУВАЄ В ЯКОМУ СТАНІ]).

У зв'язку з тим, що речення характеризується діалектичною єдністю двох його сторін: синтаксичної та семантичної, доцільним є його вивчення в синтаксичному і семантичному аспектах, кожен з яких оперує поняттям «структура».

Новий тип опису формальної організації речення, що ґрунтується на понятті структурної моделі, полягає в тому, що під час вивчення одиниць синтаксису особлива увага приділяється їх структурним моделям, тобто стереотипним зразкам, за якими будуються в мовленні одиниці різних рівнів синтаксичної системи. Будь-яке речення, зокрема і номінативне, є певного роду синтаксичною конструкцією, що використовується в актах мовленнєвої комунікації і реалізує визначену структурну модель. Як і будь-яку іншу лінгвістичну модель, структурну модель простого речення прийнято розглядати як абстрактний аналог речення, тобто структурна модель простого речення – це зображення його синтаксичної структури за допомогою заданої системи символів.

Синтаксична структура речення відображає конструктивний склад його компонентів, необхідних для побудови висловлювання відповідно до граматичних норм певної мови. Такі структури систематизуються у вигляді моделей речення, для подання яких використовуються як морфологічні, так і синтаксичні символи (представлення структури речення на рівні класів слів або членів речення).

Номінативне речення є синтаксичною конструкцією, яка використовується в актах мовленнєвої комунікації і реалізує властиву їм структурну модель, що є зображенням синтаксичної будови за допомогою заданої системи символів. У дослідженні використовувалися розширені структурні моделі номінативних речень, оскільки це пов'язано з подальшим виявленням семантичних особливостей цих речень, що зумовило включення до таких моделей детермінантних елементів. Було виокремлено 7 типів номінативних речень відповідно до кількості елементів: одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи- і більше компонентні номінативні речення, репрезентовані різною кількістю одиниць в англійській, французькій та українській мовах.

Структура речення тісно пов'язана з його семантикою. Поняття семантичної структури речення постало у зв'язку з інтенсивним розвитком синтаксичної семантики, основні тенденції якої пов'язані з розглядом об'єктивно-сміслового змісту речення як відображення чи зображення певного явища об'єктивної дійсності.

Є кілька концепцій дослідження семантики речень, що містять різні підходи до вивчення смислу речення. Однією з найпоширеніших є денотативна, або референтна концепція значення речення, мета якої – виявлення відношень між висловлюван-

ням і ситуацією, що позначається, або подією. Семантико-синтаксичний аспект (номінативний, пропозиційний) розглядає структуру речення з погляду відображення в ньому окремих позамовних ситуацій, подій. Смісловий зміст речення співвідноситься не з окремим предметом, явищем (як це властиво лексичному значенню слова), а з єдиним цілим, у складі якого містяться взаємопов'язані явища, зокрема предмет і його ознака.

Семантичну структуру (сміслову форму) речення розуміють як його інформативний зміст, поданий в абстрагованому вигляді як співвідношення типізованих елементів смислу, певним чином відображене у формальній і словесній організації речення. Семантична структура речення володіє системою власних категорій, що об'єктивуються у конкретних наборах синтаксичних форм з визначеними лексико-семантичними характеристиками [6, с. 73 – 83].

У нашому дослідженні семантичні схеми номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах конструювалися залежно від комплексу змісторганізуючих та екстралінгвальних компонентів, а також засобів їх мовного вираження. До екстралінгвальних компонентів були віднесені ситуація спілкування та прагматичний аспект повідомлення, що пов'язане зі зверненням до дослідження мови в її розвитку та взаємозв'язку з комунікативними потребами людини, до функціонування мовних одиниць у мовленні, підвищенням уваги до особистісного чинника в процесі комунікації, застосуванням прагматичного підходу, який передбачає вивчення співвідношення мовних одиниць та їх сполук із позамовною ситуацією спілкування в певній сфері людської діяльності.

Ґрунтуючись на цьому підході, було ідентифіковано 6 семантичних типів номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах: буттєві (екзистенційні), вказівні, оцінні (якісна або кількісна оцінка), номінативні речення із просторовими та часовими детермінантами, посесивні. Кожен із виділених семантичних типів реалізується специфічною семантикою схеми. Так, предикативна ознака буттєвих номінативних речень конкретизується семантичними схемами «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ЯВИЩА»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПОДІЇ / СИТУАЦІЇ»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ АБСТРАКТНОГО ПОНЯТТЯ»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ ПРЕДМЕТНО ПРЕДСТАВЛЕНОЇ ДІЇ»; «ІСНУВАННЯ / НАЯВНІСТЬ СТАНУ»; вказівних – семантичними схемами «ОБ'ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PART_{dem}»; «ОБ'ЄКТ БУТИ / ІСНУВАТИ + PRON_{dem}»; «PRON_{atr} + НАЯВНІСТЬ ОБ'ЄКТА», оцінних – семантичними схемами «ОБ'ЄКТ БУТИ ЯКИМ» та «ОБ'ЄКТ БУТИ СКІЛЬКИ», номінативних речень із просторовими детермінантами – семантичною схемою «ОБ'ЄКТ ПЕРЕБУВАТИ + DET_{loc}», номінативних речень із часовими детермінантами – семантичною схемою «ОБ'ЄКТ БУТИ + DET_{temp}», посесивних номінативних речень – семантичною схемою «ОБ'ЄКТ НАЛЕЖАТИ КОМУСЬ».

Зосередження уваги лінгвістів на комплексному вивченні мовних явищ із залученням прагматичного підходу зумовлене об'єктивними чинниками: синтаксичний і семантичний аспекти дослідження мовних одиниць не змогли дати відповіді на низку актуальних запитань, пов'язаних із визначенням смислу речення-висловлювання. Очевидною стала необхідність вивчення ситуативних умов, за яких взаємодіють учасники комунікації, правил, якими керується мовець під час вибору певних мовних одиниць відповідно до своїх намірів з урахуванням загальних принципів людської поведінки.

Визнання за мовою властивості репрезентувати мислення, бути єдиним засобом здійснення обміну думками, бути засобом спілкування, тобто повідомлення певних думок, що відображають реальні предмети, їх відношення і процеси відтворення матеріального світу на рівні «мова – мислення» [7, с. 7], уможливило її вивчення в прагматичному аспекті. Тому речення – головний засіб формування, вираження і повідомлення думки, розглядається з позицій комунікативної лінгвістики в єдності двох аспектів – комунікативного (носії смислового змісту, залежний від сукупності лексичних значень слів, що утворюють його) та структурно-семантичного (типова синтаксична конструкція з особливою семантикою, незалежною від її лексичного складу).

Складовими частинами прагматичної інтерпретації речення є інтенція мовця, вид мовленнєвої дії, ступінь її ефективності, очікувана реакція реципієнта, а також різнопланова інформація, що сприяє / не сприяє вираженню смислу речення, а також його правильному / неправильному розумінню. Комплексний аналіз мовних одиниць зумовлений об'єктивним процесом функціонування мови: від знака до значення, від значення до мови у дії.

Прагматичний аспект аналізу номінативних речень у різного роду текстах розглядаємо як дослідження умов актуалізації їхніх лінгвістичних властивостей і передусім вивчення умов використання цих одиниць відправником / отримувачем інформації. Особливе значення у зв'язку із цим має цілеспрямоване використання номінативних речень для впливу на отримувача інформації.

Мовленнєва реалізація номінативних речень у процесі комунікації є відображенням певної ділянки комунікативної ситуації, на якій сфокусована увага мовця, опосередкованої мовними засобами, через індивідуальне сприйняття ним дійсності.

Встановлено, що у фактичному матеріалі дослідження номінативні речення виконують специфічні комунікативні функції, які виявляються в здійсненні емоційно-психічного, оцінювального впливу на адресата з метою запевнення його в наявності якогось об'єкта, наданні цьому об'єкту характерних рис, вимушені погодитися з оцінкою референтної ситуації, даної адресантом. Непрямі способи реалізації оцінювальної інформації, вміщеної в їх семантиці, є дієвим засобом ефективного досягнення запрограмованого прагматичного ефекту.

Звернення до прагматичного підходу в процесі зіставного аналізу номінативних речень в англійській, французькій і українській мовах відповідно до їх прагматичного навантаження в структурі мовленнєвих актів дозволило встановити 4 прагматичні типи номінативних речень: 1) репрезентативи (донесення до адресата інформації про предмет розмови / опис, абстрактне поняття / подію, часову / просторову віднесеність об'єкта, стан об'єкта / навколишнього середовища (природи), зовнішній вигляд об'єкта); 2) експресиви (висловлення мовцем ставлення до сказаного); 3) директиви (категоричні – прямий вплив на адресата, некатегоричні – зменшення прямого впливу) та 4) квеситиви (запит / отримання / підтвердження інформації). Виокремлені прагматичні типи номінативних речень в англійській, французькій і українській мовах відображають специфіку подання інформації про ситуацію мовлення.

Висновки. Отже, застосування поліпарадигмального підходу до встановлення типології номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах дозволило здійснити їх таксономію за типами синтаксичних концептів, реалізова-

них номінативними реченнями, структурними, семантичними та прагматичними типами.

Перспективи подальших досліджень полягають у можливості виявлення текстотвірних характеристик номінативних речень досліджуваних мов.

Література:

1. Волохина Г., Попова З. Синтаксические концепты русского простого предложения. Воронеж: Истоки, 2003. 196 с.
2. Фурс Л. Синтаксически репрезентируемые концепты: дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки»; 10.02.19 «Теория языка». Тамбов, 2004. 370 с.
3. Кузьмина С. Понятие «синтаксический концепт» в лингвистических исследованиях. Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. 2012. № 17(271). Вып. 66. С. 87–90.
4. Панкрац Ю. Пропозициональная форма представления знаний. Язык и структуры представления знаний: сборник научно-аналитических обзоров. Москва: РАН, 1992. С. 78–97.
5. Болдырев Н., Фурс Л. Репрезентация языковых и неязыковых знаний синтаксическими средствами. Филологические науки. 2004. № 3. С. 67–74.
6. Шведова Н. О соотношении грамматических и семантических характеристик предложения. Otázky slovanské syntaxe, III. Brno, 1973. S. 73–83.
7. Колшанский Г. Коммуникативная функция и структура языка. 3-е изд. Москва: Издательство ЛКИ, 2007. 176 с.

Швец А. В. Полипарадигмальный подход к установлению типологии номинативных предложений в английском, французском и украинском языках

Аннотация. В статье отражены результаты исследования, направленного на использование полипарадигмального подхода для установления типологии номинативных предложений в английском, французском и украинском языках. Сочетание когнитивного, структурно-семантического и прагматического подходов в ходе изучения номинативных предложений сопоставляемых языков сделало возможной их классификацию по типам. Моделирование структуры синтаксического концепта позволило выделить 6 типов синтаксических концептов, по которым вербализируются номинативные предложения. На структурно-семантическом и прагматическом уровнях номинативные предложения классифицированы по структурным, семантическим и прагматическим типам.

Ключевые слова: полипарадигмальный подход, номинативное предложение, синтаксический концепт, структурная модель, семантическая схема, прагматичный тип.

Shvets O. Multi-paradigmatic approach to the identification of nominative sentences typology in the English, French and Ukrainian languages

Summary. The article presents the results of the study aimed at using a multi-paradigmatic approach to establishing the typology of nominative sentences in the English, French and Ukrainian languages. The combination of cognitive, structural-semantic and pragmatic approaches in the course of studying nominative sentences of the languages under comparison made it possible to classify them by types. Modelling of the syntactic concept structure allowed distinguishing six types of syntactic concepts, which verbalize nominative sentences. At the structural-semantic and pragmatic levels, nominative sentences were classified according to structural, semantic, and pragmatic types.

Key words: multi-paradigmatic approach, nominative sentence, syntactic concept, structural model, semantic scheme, pragmatic type.